

Бірченко Олена Володимирівна,

канд. соціол. наук, доцент,

зав. кафедри соціології

Нечитайло Ірина Сергіївна,

канд. соціол. наук, доцент кафедри соціології

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті 3 Закону України „Про вищу освіту”, у якій розкриваються положення щодо державної політики у сфері вищої освіти, окремим пунктом надається перелік принципів, на яких ця політика ґрунтується. Серед дев’яти принципів значиться і такий, як «наступність процесу здобуття вищої освіти». Зміст цього принципу може трактуватися по різному, у залежності від спрямованості його реалізації. По-перше, може матися на увазі, так би мовити, «інтранаступність», тобто між ступенями самої вищої освіти (зараз це – молодший бакалавр–бакалавр–магістр). По-друге, наступність вищої освіти можна розглядати як «інтернаступність» тобто зв’язність вищої освіти з попереднім та наступним освітніми етапами (відповідно, середньою та післядипломною освітою).

Вітчизняна система освіти має певні труднощі в реалізації принципу наступності, незалежно від її рівня та спрямованості. Утім, слід зазначити, що ситуація з «інтранаступністю» є менш проблематичною, принаймні, на рівні вищої освіти. Процес отримання освіти за тією чи іншою спеціальністю підпорядковується єдиній і цілісній програмі навчання, і це значно спрощує дотримання принципу наступності. Що ж стосується «інтернаступності», то в даному випадку ситуація є відчутно гіршою. Навряд чи можна звести до єдиного цілого програми навчання у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах. Хоча окремі спроби такого зведення у вітчизняній освітній практиці, все ж таки, є, причому, досить успішні.

Досвід успішної роботи освітніх комплексів, які спираються у своїй діяльності на принципи безперервності і наступності, існує в ряді ВНЗ України. У Національному гірничому університеті м. Дніпропетровська створено єдиний інформаційно-освітній простір «Школа–вищий навчальний заклад» – навчальний комплекс, до якого входить більше сотні шкіл, гімназій та ліцеїв, шість регіональних навчальних центрів. У Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна (ХНУ) успішно функціонує комплекс «Ліцей–ВНЗ–НДІ». Освітній модуль безперервної освіти реалізується в Національному аерокосмічному університеті «ХАІ» ім. М. Є. Жуковського та інших. Особливої уваги у цьому переліку заслуговує Народна українська академія (НУА) – навчально-освітній комплекс нового типу, який забезпечує умови для отримання безперервної освіти. НУА є експериментальним майданчиком Міністерства освіти і науки України з відпрацювання нового освітнього модуля безперервної гуманітарної освіти. Місія НУА полягає у формуванні інтелігентної людини, здатної заробляти собі на життя висококваліфікованою розумовою працею і цивілізованими методами, яка вміє працювати з людьми і для людей. НУА складається з чотирьох основних освітніх ступенів: 1) Дитяча школа раннього розвитку (підготовка дітей 1,5–6 років за авторськими програмами); 2) Спеціалізована економіко-правова школа з поглибленим вивченням іноземної мови (загальноосвітня підготовка з I по XI класи); 3) Гуманітарний університет (вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, що готує бакалаврів, спеціалістів, магістрів у сфері економіки, перекладу і соціології); 4) Центр додаткової освіти (корпоративне та післядипломне навчання, факультет додаткових спеціальностей, навчання дорослих). За 25 років наполегливої та плідної праці НУА досягла значних успіхів у полі безперервної освіти, отримала державне та громадська визнання і авторитет.

Не дивлячись на позитивний досвід у реалізації принципу наступності (за нашим визначенням – «інтрастуності»), який мають окремі навчальні заклади, є цілий ряд досить вагомих труднощів, пов'язаних, перш за все, з вкрай недостатнім фінансуванням галузі, що перешкоджає впровадженню цього

досвіду на рівні всієї системи освіти України. Але, за нашим стійким переконанням, важке фінансове та матеріальне становище освіти, ані науковцям, ані освітянам не дає жодного права скласти руки і чекати, поки прийде економічне покращення. Таке очікування може затягнутися на довгі роки, тим більше, з огляду на глибоку соціально-політичну та економічну кризу, у якій перебуває сьогодні наша держава. Тому слід не очікувати, а діяти: розробляти та відпрацьовувати нові освітні, педагогічні та подібні методики і технології з вибудовування, таких собі, «містків» – переходів від однієї освітньої сходинки на іншу, більш високу та, як правило, більш складну.

Проблему реалізації принципу наступності у вищій освіті, зокрема, «інтернаступності», ми вбачаємо у відсутності єдиних орієнтирів освітньої діяльності навчальних закладів, які функціонують на різних рівнях освіти. У якості такого орієнтиру може виступити єдина ціль освітнього процесу. У різних державних документах, законах, які регулюють діяльність загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, цілі зазначаються обов'язково. Однак з причин множинності та неузгодженості між собою, на рівні прямих суб'єктів освітньої діяльності, тобто, на рівні педагогів (вчителів, викладачів), цілі освіти не усвідомлюються в повній мірі, а саме тому не реалізуються у конкретних освітніх практиках, конкретних педагогічних діях.

Згідно із Законом Про вищу освіту, прийнятим у червні 2014 року, цілі вищої освіти слід формулювати у термінах конкретних результатів. Згідно із принципом наступності, приблизно у таких саме термінах, мають бути сформульовані і цілі загальної середньої освіти. Спробуємо сформулювати ціль, яка могла б задати єдиний напрямок всьому освітньому процесу, та кожному навчальному закладу, незалежно від рівня та ступеня акредитації.

Аналіз сучасної наукової літератури, присвяченої проблемам освіти, дозволяє сформулювати таку ціль, з акцентом на особистість та її якості, яка і є сукупним результатом освітнього процесу. Іншими словами, спільною метою діяльності всіх сучасних навчальних закладів має стати особистість – самодостатня, всебічно розвинена, підготовлена до відтворення, збереження, розвитку, перетворення матеріальної і духовної культури суспільства. Важливо,

щоб така особистість вмiла не тiльки адаптуватися до iснуючих соцiальних реалiй, але була здатна перетворювати цi реалiї, виступати в якостi основного суб'єкта свого власного життя та соцiальних змiн.

Зазначену у попередньому абзацi цiль пропонуємо конкретизувати наступним завданнями:

1) когнiтивний розвиток особистостi; розвиток критичного мислення, творчого потенцiалу, здатностi творити i перетворювати (вирiшення цього завдання бачиться через реалiзацiю особистiсно-орiєнтованого та компетентнiсного пiдходiв в освiтi);

2) перетворення цiннiсного поля особистостi таким чином, щоб загальнолюдськi, духовно-моральнi цiнностi, становили ядро цього поля (вирiшення цього завдання припускає реалiзацiю цiннiсно-орiєнтованого пiдходу в освiтi).

Сформульованi вище завдання мають реалiзовуватися в єдностi, оскiльки, з методологiчної точки зору, дисциплiнарне поле освiти не слiд розбивати на тi дисциплiни, що дають знання, вмiння, навички, розвивають компетенцiї, та тi, що виховують культуру, духовнiсть, моральнiсть тощо. Їх (завдання) можна розглядати, як, такi собi, «практичнi унiверсалiї» освiтнього процесу, який триває протягом усього життя. Якщо дотримуватися цих унiверсалiй, можна отримати позитивний досвiд реалiзацiї принципу наступностi не тiльки мiж рiзними ступенями освiти, але i мiж ВЗО та ринком працi. Освiтнiй простiр сучасного ВЗО виходить далеко за межi окремого навчального закладу. У цей простiр потрапляють сьогоднi не тiльки загальноосвiтнi навчальнi заклади (якi здiйснюють пiдготовку майбутнього контингенту ВЗО), але i незалежнi економiчнi та iншi суб'єкти, установи бiзнесу тощо, якi приймають у свої стiни випускникiв ВЗО.

Аналіз основних положень нового Закону Про вищу освіту дозволяє зробити висновок, що не тільки цілі вищої освіти, але й її якість оцінюються показниками результативності. Якщо випускнику того чи іншого ВЗО вдалося успішно працевлаштуватися найближчим часом після отримання диплому, можна стверджувати, що він отримав якісну освіту. Чим більше таких

випускників налічує конкретний ВЗО – тим більш якісну освіту, начебто, він надає. Сьогодні цей зв'язок є вкрай заплутаними, підпорядкованим впливу багатьох чинників, серед яких доля випадкових значно переважає.

На основі перегляду різноманітних джерел, присвячених проблемам працевлаштування випускників сучасних українських ВЗО, можна сформулювати ряд претензій, які висуваються у бік сучасних ВЗО, як з боку випускників, так і з боку роботодавців, а саме:

- вітчизняна система освіти перенасичена теоретичним знанням;
- сучасну молодь не вчать бути ініціативними, вчать бути «користувачами», а не «творцями».

І роботодавці, і студенти відзначають, що основна проблема нинішніх навчальних закладів в тому, що вони не можуть забезпечити та організувати належні умови отримання практичного знання і в цілому формування компетенцій, наближених до потреб сучасного ринку праці. Розуміння гострої актуальності цієї проблеми знайшло відображення в цілому ряді положень Закону про вищу освіту. Реалізація чіткого зв'язку в ланцюжку: «освітні програми – освітні стандарти – компетенції» сьогодні неможлива без постійного моніторингу та аналізу потреб вітчизняного ринку праці, залучення роботодавців до оцінки якості освіти, розробці з їх участю навчальних програм, співпраці в забезпеченні ефективної організації практичного навчання. Без співпраці з роботодавцями неможливе створення умов для реалізації права випускників на працю, їх забезпечення першим робочим місцем. Нажаль, існуюча норма ст. 29 Закону України «Про зайнятість населення» – «Розширення можливостей для підвищення конкурентоспроможності молоді», що передбачає стажування студентів вищих та учнів професійно-технічних навчальних закладів на підприємствах, в установах і організаціях на основі укладеного договору про стажування та їх запис у трудову книжку, практично не працює. Але саме виробнича практика є одним з головних інструментів перетворення багажу знань в компетенції, тобто в здатність особистості успішно здійснювати професійну і подальшу освітню діяльність.

Безумовно, в даний час у вищих навчальних закладах напрацьовані механізми вирішення означених завдань. Досить ефективно практично у всіх вузах працюють центри кар'єри, служби сприяння працевлаштуванню випускників. По суті, вони є одними з основних каналів напрацювання зв'язків з роботодавцями. Найчастіше з цих зв'язків виростає системне і всебічне партнерство вузів і бізнесу. Зокрема, в Народній українській академії, завдяки напрацьованим протягом багатьох років контактам з роботодавцями, реалізується Програма безперервної практичної підготовки студентів з 1-го по 6-й курс.

Стабільний склад сучасних підприємств – баз практики – дозволяє не тільки вирішувати завдання підвищення якості практичної підготовки, а й працевлаштування. Більш того, працевлаштування на підприємстві випускника, який показав високий рівень професійної підготовки, створює імідж вузу і стимулює роботодавця і надалі у пошуках фахівців звертатися до того вищого закладу освіти, який вже себе зарекомендував. Таким чином, на підприємствах створюються великі за чисельністю команди випускників або «гнізда випускників» – носіїв корпоративної культури ВЗО, цінностей безперервної освіти. У ХГУ «НУА» такі команди випускників сформувалися більш, ніж на 20-ти підприємствах. Серед них відомі іноземні компанії «Сан ІнБев Україна» (36 випускників), «Філіп Морріс Україна» (10 випускників) та інші.

«Заточити» професійну підготовку під запити роботодавців допомагає не тільки виробнича практика, але і їх участь в навчальному процесі (ведення практикумів, тренінгів, майстер-класів), в ДЕК, вироблення пропозицій щодо вдосконалення освітньої діяльності. Хороші результати дає проведення круглих столів, фокус-груп за участю викладачів, завідувачів кафедрами та фахівців, топ-менеджерів департаментів персоналу, роботодавців з питань поновлення освітніх стандартів підготовки студентів, покращення якості освіти, з урахуванням вимог ринку праці. У Народній українській академії було проведено низку подібних фокус-груп, у рамках яких, за участю провідних спеціалістів підприємств, пройшло обговорення питань якості підготовки фахівців в ІТ-сфері, з економіки підприємства, перекладу. Були отримані

доцільні пропозиції фахівців, важливі для корекції освітньої діяльності, освітніх програм.

Досвід низової співпраці ВЗО з роботодавцями доводить безсумнівні переваги такої взаємодії. Включення в Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти представників органів всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців, безсумнівно, стане імпульсом до ефективної інтеграції науки, освіти і бізнесу. Як наголошувалося вже неодноразово, давно дозріла необхідність створення подібних організаційних структур на регіональному рівні. Така спеціальна організація може бути створена Радою ректорів регіону и обласною організацією роботодавців. До кола її завдань мають бути включені наступні: проведення моніторингів регіонального ринку праці, якості професійної підготовки; розробка принципів та стандартів оцінки освітніх програм з урахуванням кращого світового досвіду тощо.